

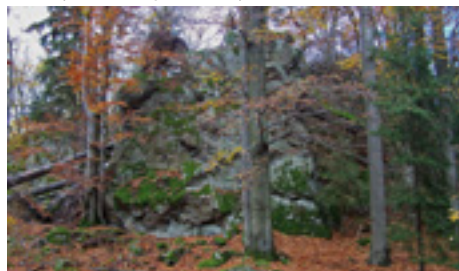
Geomorfologie a geologické poměry Dyleňského lesa

Miroslav Marek, Městský úřad Mariánské Lázně

Dyleňský les je převážně lesnatá, málo obydlená vrchovina. Rozkládá se od Broumova až po Dolní Žandov a na ploše 160 km² lze najít zajímavé skalní útvary i ojedinělé krasové jevy.

Vymezení Dyleňského lesa

Dyleňský les je geomorfologický podcelek v severní části pohoří Český les, při hranici s Německem. Je to členitá, převážně lesnatá vrchovina, bez velkých sídel. Větší severní část Dyleňského lesa leží v okrese Cheb, jižní část zasahuje severozápadní okraj okresu Tachov.

Nejvyšší rulové skalisko na vrchu Ve Skalkách (767 m). Na západní straně je v něm nízká 3,5 m dlouhá puklinová jeskyně. GPS: 49°51'52,2"N; 12°33'40"E.

Západní hranici Dyleňského lesa tvoří státní hranice s Německem. Na německém území na něj navazuje Oberpfälzer Wald – Hornofalcký les. Na českém území sousedí Dyleňský les s těmito geomorfologickými celky:

na severozápadě se Smrcinami, na severu s Chebskou pánní, na severovýchodě a východě s Podčeskoleskou pahorkatinou. Jižním směrem pokračuje pohoří podcelkem Přimdský les (kolektiv 2005).

Hranice Dyleňského lesa prochází na severozápadě od státní hranice u bývalého Kyseleckého hamru údolím Stebnického potoka až k Dolním Lažanům. Zde se stáčí k východu do údolí Jesenického potoka. Podél jeho toku směřuje k severu k bývalé samotě Nový Dvůr, kde je nejsevernější výběžek celého Českého lesa. Od Nového Dvora se hranice stáčí k Šitbořskému potoku u Žirnice. Výrazným údolím tohoto potoka, v němž leží osada Salajna, pokračuje hranice nejprve k jihu, později k jihovýchodu do blízkosti železniční stanice Dolní Žandov. Po úpatí vrchu Lipovka (670 m) směřuje dále do údolí Žandovského potoka. Tímto údolím vystupuje až do sedla na rozvodí řek Ohře a Mže u Vysoké. Odtud zhruba sleduje komunikaci do osady Háj v údolí Kosiho potoka. U Háje se hranice Dyleňského lesa stáčí prudce k východu a probíhá dále údolím Kosiho potoka až do místa, které je asi 1 km východně od Sekerských Chalup.

Svarová skalka na Mohelenské pláni 1 km JZ od Čupřiny (865 m). Kromě krásného výhledu je pozoruhodná i nápisy, které do ní v minulosti vyryli pohraničníci při výkonu služby. GPS: 49°56'52,2"N; 12°28'21,4"E. Foto Miroslav Marek

Hranice odtud směřuje jižním směrem k Hledšebskému potoku, který pak sleduje ke koupališti Riviera na okraji Velké Hledšebe. V tomto místě začíná poměrně výrazný okrajový svah, směřující k jihu, který Dyleňský les ohraničuje od Tachovské brázdy. Orografická hranice prochází prakticky v přímém směru přes osady Malá Hledšebe a Panský Vrch až k Horní Vsi, odkud se stáčí k jihozápadu do údolí Hamerského potoka. Hamerský potok přechází asi 700 m nad Trnovým mlýnem. Odtud se obrací k jihovýchodu k rybníku Podlešák a dále k jihu do západního okolí Štokova. Jižní ohraničení Dyleňského lesa vůči Přímudskému lesu je morfologicky nevýrazné. Probíhá severně od obcí Halže a Branka.

Geomorfologie Dyleňského lesa

Dyleňský les vytváří členitou vrchovinu o výškové členitosti 100 – 300 m na ploše 160 km². Střední výška je 653 m n. m., střední sklon 4°48' (Demek et al. 1987). Má charakter

Kvarcitové izolované skalisko (torr) 700 m JZ od vrcholu Dyleně. Skála je dlouhá asi 25 m a dosahuje výšky až 6 m. GPS: 49°57'48,6"N; 12°29'46,4"E. Foto Miroslav Marek

klenbové a kerné vrchoviny se zbytky třetíhorních zarovnaných povrchů se suky a odlehilky (zbytky denudovaného vyššího terénu v rozvodních částech terénu, které vyčnívají nad okolní zarovnaný povrch). Ve čtvrtohorách bylo území modelováno procesy mrazového zvětrávání a odnosu hornin. Nejvyšší bod má

nadmořskou výšku 940 m (Dyleň), nejnižší místa leží na severním okraji ve výšce 470 m (Dolní Lažany, Nový Dvůr). Dyleňský les se člení na čtyři geomorfologické okrsky: Dyleňská hornatina, Tišinská vrchovina, Tršterská pahorkatina a Žďárská vrchovina (Balatka et Kalvoda 2006).

Rozhledna na Panském vrchu

Dne 15.11.2008 byla slavnostně otevřena rozhledna na Panském vrchu. Je součástí nově postaveného vysílače mobilního operátora Vodafone, provoz zajišťuje obec Drmoul. Nachází se v nadmořské výšce 658 m přímo u silnice z Drmoulu do Tří Seker, vyhlídková plošina je 40 m nad zemí. Lze odtud přehlédnout část Českého lesa včetně Dyleně, jako na dlani jsou Slavkovský les a Tepelská vrchovina, sníženina Tachovské brázdy a např. nejvyšší vrch Stříbrské pahorkatiny Vlčí hora. Rozhledna je volně přístupná od poloviny března do konce listopadu, přes zimu po telefonické dohodě s Obecním úřadem v Drmoulu, tel. č. 354 671 121. V současné době jde o jedinou rozhlednu v celém Dyleňském lese. Na nedalekém bývalém vojenském cvičišti (dnes přechodně chráněná plocha Cvičiště) bude ještě do konce roku 2008 instalována nová naučná stezka.

Miroslav Tréglér, MěÚ Mariánské Lázně

*Částečně rozpadlý mrazový srub na Kamenném vrchu (750 m). V popředí je mechy porostlá balvanová suť.
GPS: 49°51'25,8"N; 12°32'28,3"E. Foto Miroslav Marek*

Dyleňská horkatina

Tvoří severní horské ukončení pásma Českého lesa nad Chebskou pávní. Její nejvyšší vrchol Dyleň (940 m) je pátým nejvyšším vrcholem v Českém lese. Dyleň je v ČR nejzápadnějším vrcholem, přesahujícím kótu 900 m a bez nadsázky ji lze proto považovat za nejzápadnější českou horu. Na vrcholu je vysoká věž s vynikajícím výhledem, sloužící v současnosti jako televizní a rozhlasový vysílač, která je bohužel nepřístupná veřejnosti. Druhý nejvyšší vrchol Čupřina (865 m) leží na dyleňském hřbetu jihozápadně od Dyleně.

*Svorový mrazový srub u oploceného areálu na Dyleni (940 m). Ve spodní části skály je až 3 m hluboký skalní převis. GPS: 49°58'7,1"N; 12°30'5,4"E.
Foto Miroslav Marek*

Severní část území je odvodňována přítoky Odravy do Ohře, jižní část odvodňují Kosí potok a Hamerský potok do Mže.

Tišinská vrchovina

Střední část Dyleňského lesa zaujímá v západní části Tišinská vrchovina. Na východě je údolím potoka Tichá oddělena od Tršické pahorkatiny. Převládajícími horninami jsou zde pararuly, často proniknuté žilami žul. Nejvyšším vrcholem je Tišina (792 m). Je to plochá, klenbovitě vyzdvížená kupa na pararulách. Území je odvodňováno převážně k jihu Hamerským potokem, pouze severní okraj odvodňuje Kosí potok.

Tršická pahorkatina

Leží východně od Tišinské vrchoviny a je to nejnižší část celého Dyleňského lesa a jediná jeho část, která je ve větší míře odlesněna. Geologickým podkladem jsou převážně pararuly s vložkami kvarcitů. Nejvyšší vrchol Kameníště (719 m) leží při severním okrajovém svahu. Tento plochý kupovitý suk se jen nevýrazně zvedá nad zarovnané povrchy na jihu. Název vrcholu souvisí s tělesem křemenného dioritu, který zde tvoří nápadný balvanitý rozpad. Severní a východní část je odvodňována do Kosího potoka, střední a jižní část odvodňuje Hamerský potok.

Krasový ponor Zeleného potoka – Kmatrova propadání. Ponorný vodní tok protéká dosud neznámým jeskynním systémem pod pastvinou. V době jarního tání většího množství sněhu se nad ponorem Zeleného potoka vytváří dočasně jezírko, hluboké až 1,5 m (foto vpravo). GPS: 49°58'16,2"N; 12°32'13,6"E. Foto Miroslav Marek

Žďárská vrchovina

Tvoří jižní část Dyleňského lesa na jih od údolí Hamerského potoka. Je prakticky výhradně budována parulami a migmatity. Má charakter členité vrchoviny v oblasti ploché tektonické klenby se zbytky třetihorního zarovnaného povrchu. Jsou zde dosti četné projevy mrazového zvětrávání hornin, např. izolované skály, mrazové sruby a kamenná moře. Nejvyšší vrchol Na Výšině, ležící 4 km sz. od Žďáru, dosahuje výšky 789 m. Dalšími významnými vrcholy jsou Štokovský vrch (722 m), Kamenný vrch (750 m) a Ve Skalkách (767 m). Severní část vrchoviny je odvodňována do Hamerského potoka, jižní část několika menšími potoky přímo do Mže.

Geologická stavba

Severní část Dyleňského lesa včetně dyleňského horského hřbetu náleží k tzv. chebsko-dyleňskému krystaliniku, které je součástí saskodurynské oblasti (saxothuringika) Českého masívu. V tomto území jsou převládajícími horninami svory, v menší míře se zde vyskytují fylity a kvarcity. Uvedené metamorfované horniny vznikly z původních jílovitých a písčitých mořských usazenin kambrického a ordovického stáří. V nejsevernější části zasahují na území Dyleňského lesa jílovité a písčité sedimenty třetihorní chebské pánve (kolektiv 2003).

Jižněji ležící část Dyleňského lesa je součástí moldanubické oblasti Českého masívu a náleží k moldanubiku Českého lesa. Za hranici mezi moldanubikem Českého lesa a chebsko-dyleňským krystalinikem se považuje přibližně tato linie: severní okraj Staré Vody – Vysoká – jihovýchodní úpatí dyleňského hřbetu – pramen Odry (Marek 2007).

Střední část Dyleňského lesa je z hlediska horninové skladby dosti pestrá. Pevládají zde různé druhy pararul, ale vyskytují se zde též polohy svorů, kvarcitů, ortorul,

amfibolitů, erlanů a krystalických vápenců (Vrána et Štědrá 1997). Komplexem metamorfovaných hornin pronikají na mnoha místech tělesa hlubinných vyvřelin, zejména žul a křemenných dioritů. Pravděpodobné stáří původních mořských sedimentů, z nichž vznikly výše uvedené metamorfované horniny, je ordovik až silur (Fiala et Vejnar 1994). Jižní část Dyleňského lesa (Žďárská vrchovina) je geologicky poměrně jednotvárná. Je tvořena téměř výlučně silně metamorfovanými pararulami přecházejícími až do migmatitů. Předpokládá se, že původní sedimentární horniny jsou zde proterozoického (starohorního) stáří.

Skály Dyleňského lesa a Dyleňský kras

Skalní výchozy se vyskytují zejména na území Dyleňského hornatiny a Žďárské vrchoviny. Vzhledem k tomu, že většinou leží v hlubokých lesích daleko od turistických cest, jsou širší veřejnosti prakticky neznámé. Jen v ojedinělých případech poskytují alespoň částečné výhledy, většinou jsou zcela skryty v lesních porostech. Výška skalních stěn jen výjimečně přesahuje 7 m, největší skalní výchoz na severovýchodním svahu hory Dyleň dosahuje maximální výšky kolem 15 m. Přestože skály nedosahují větších rozměrů, bývají geomorfologicky zajímavé, např. výskytem skalních převisů nebo nekrasových jeskyní.

Romantické seskupení skal, které dosahují výšky až 10 m, lze spatřit na vrchu Ve Skalkách (767 m) severozápadně od Žďáru. Ve staré bučině je zde mezi několika rulovými skalisky i pozoruhodný 10 m široký, 3,5 m vysoký a až 2,5 m hluboký skalní převis. Na nedalekém Kamenném vrchu (750 m) je několik pěkných rulových mrazových srubů vysokých až 7 m, pod nimi pak hojně blokové a balvanové sutě. Menší skalní výchozy a sutě pole jsou též na svazích Štokovského vrchu (722 m). Na Dyleni a v jejím okolí jsou téměř výlučně svorové skály.

Práce na prokopávání Hájské jeskyně (vlevo) a její vchod po ukončení prací. Foto Jaromír Bartoš.

Turisty navštěvovaná skála v těsné blízkosti oploceného areálu na vrcholu Dyleně skrývá ve své spodní části až 3 m hluboký a 2,5 m vysoký skalní převis. Ve skupině malebných svorových skalek severně odtud je možné najít průleznou jeskyni dlouhou 5,5 m, se dvěma vchody.

Polohy krystalických vápenců v okolí osady Háj u Vysoké daly vzniknout jedinému krasovému území v Českém lese i v Karlovarském kraji. Dyleňský kras představuje zatím jen málo prozkoumané krasové území, známé odborné veřejnosti teprve od roku 1999 (Průchová 2006). Jde bezesporu o geomorfologicky nejzajímavější fenomén Dyleňského lesa. Krasový ponor Zeleného potoka, nazvaný Kmotrovo propadání (Buchtele 2004), připomíná ponorné vodní toky Moravského krasu, protože voda vtéká na dně staré těžební jámy viditelně přímo do jeskyně. Takový ponor nemá obdoby v Českém krasu a zřejmě ani v jiných krasových územích Čech. V letech 2000 a 2001 jeskyňáři z Mariánských Lázní prokopali ponorovou jeskyni. Zjistili, že je asi 8 m dlouhá a 3 m hluboká (Marek et Suda 2007). Další postup průzkumných prací byl zastaven úzkou, již neprůleznou puklinou. Předpokládána délka jeskynního systému, kterým Zelený potok protéká, je asi 200 m.

V okolních opuštěných vápencových lomech byly nalezeny další krasové dutiny, které jsou od roku 2005 postupně prozkoumávány amatérskými speleology. Ukončen byl zatím pouze průzkum Hájské jeskyně. Jde

o asi 10 m dlouhou a 3 m hlubokou jeskyni, která byla původně téměř až ke stropu vyplněna hlinitokamenitou sutí a zasypana komunálními odpady. Průzkum další krasové dutiny je v současné době stále v počáteční fázi, ale dosud odkryté části dávají tušit, že by zde mohly být objeveny i významnější jeskynní prostory. V západních Čechách zcela ojedinělé krasové jevy Dyleňského krasu si jistě zasluhují pozornost jeskyňářů i pracovníků ochrany přírody.

Literatura

- Balatka B. et Kalvoda J. (2006): Geomorfologické členění reliéfu Čech. Kartografie Praha, a.s..
- Buchtele Z. (2004): Krasová oblast u Háje (Grafengrün) – Kmotrovo propadání. – Arnika, 1/2004: 24–26. Mariánské Lázně.
- Demek J. (ed.) (1987): Zeměpisný lexikon ČSR – Hory a nížiny. Academia Praha.
- Fiala J. et Vejnar Z. (1994): Lithology, structure and metamorphism of the transition area between Saxothuringikum and Moldanubicum in W-Bohemia. KTB Report, sv. č. 2/1994.
- Kolektiv (2005): Český les – příroda, historie, život. Nakl. Baset.
- Kolektiv (2003): Interaktivní geologické mapy České republiky 1 : 25 000. DVD-ROM. Česká geologická služba Praha.
- Marek M. (2007): K pramenům řek Karlovarského kraje. – Arnika, 2/2007: 8–13. Mariánské Lázně.
- Marek M. et Suda J. (2007): Dyleňský kras. In: Herber V. (ed): Fyzikogeografický sborník 5. Fyzická geografie – výzkum, vzdělávání, aplikace, str. 155–160. Masarykova univerzita Brno.
- Průchová K. (2006): Dyleňský kras. Bakalářská práce. ZČU v Plzni, katedra geografie.
- Vrána S. et Štědrá V. (eds.) (1997): Geological model of Western Bohemia related to the KTB borehole in Germany. Sbor. Geol. věd, Geol., 47. Praha.